

SAFAHAT'TA LÂHÛT'UN YANKISI

The Echo of Divine in Safahat

Doç. Dr. Abdulhakim TUĞLUK

Iğdır Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Iğdır, Türkiye, abdulhakimtuğluk@gmail.com

Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş/Received
17.11.2024

Kabul/Accepted
30.12.2024

Sayfa/ Page
245-254

Öz

Mehmed Âkif'in *Safahat*'ı hem ferden hem de cemiyetin bir aynası olmasıyla dikkat çeken önemli bir eserdir. Âkif, samimi bir vurgunun hâkim olduğu şiirlerinde toplumsal dikkatin yanı sıra içe dönük temalara ve şahsi terennümlere de yer vermiştir. Allah'a sığınan şairin huzura ermek istediği şiirler ile ölüm merkezli manzumelerde maddi kayıtlar ve dünyevi çevre aşılır. Böylece ruhani âlem olarak nitelendirilen lâhûti âleme yaklaşılır. Âkif'in şiirinde lâhûti âlem kul ile Yaratıcı arasındaki engelleri kaldıran bir tür aşkınlık görevi görür. Bu bağlamda ölüm, lâhûti âlemin kapısıdır ve müspet bir hüviyet arz eder. Dünyadan sıkılan ruhların sığınma mekânı yine lâhûti âlemdir. Lâhûti âlemin karşıtı olarak nâsûti âlemini de işleyen Âkif, bu tezattan doğan hayret duygusuna bazı şiirlerinde yer verir. Dinî unsurların yanı sıra cami gibi kimi mimari yapıların anlam dünyasından hareketle lâhûti bir hareketlilik ortaya koyan Âkif, aynı zamanda bir vecd hâlinin yansımalarını okurlarına sunar. Bu makalede Mehmed Âkif'in *Safahat*'ındaki şiirlerde lâhûti âlemin yansımaları ortaya konulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Mehmed Âkif, *Safahat*, lâhût, nâsût.

Abstract

Mehmed Âkif's *Safahat* is an important work that stands out as both a mirror of the individual and society. In his poems, where sincerity prevails, Âkif incorporates not only societal concerns but also inward themes and personal expressions. In his poems where the poet seeks refuge in Allah and desires tranquility, as well as in his death-centered verses, material confines and the worldly environment are transcended. Thus, the spiritual realm, often referred to as the divine world, is approached. In Âkif's poetry, the divine realm functions as a form of transcendence that removes the barriers between the servant and the Creator. In this context, death is the gateway to the divine world and assumes a positive identity. The spiritual refuge of souls weary of the world is again the divine realm. As a contrast to the divine realm, Âkif also explores the nâsûti world, and in some of his poems, he reflects the sense of astonishment arising from this contradiction. Alongside religious elements, Âkif also brings forth a dynamic of the divine world through the meaning embedded in architectural structures such as mosques, while also presenting reflections of a state of spiritual ecstasy to his readers. This article will explore the reflections of the divine world in the poems of *Safahat* by Mehmed Âkif.

Keywords: Mehmed Âkif, *Safahat*, divine, nâsût (the material or earthly realm).

Atıf/Citation: Tuğluk, A. (2024). Safahat'ta lâhût'un yankısı. *International Journal of Filologia*. ISSN: 2667-7318 7(12), 245-254.

Halis estetik bakımından devrinin en büyük şairi ne Namık Kemal'di, ne de Mehmed Âkif; fakat edebiyatı vatanın emrine veren gergin buhran anlarında, millî estetik bakımından, “vatan” sözünü davul gibi sesli ve içi boş bir mefhum sayanlara katılmayan bu şairler devirlerinin en büyükleridir.

(Peyami Safa, 1976, s. 84)

Giriş

Safahat, Mehmed Âkif'in milleti hakkında duyduğu ıstırapları, endişeleri, yakarış ve çırpınışları belîğ bir ifadeyle ortaya koyan müstesna bir eserdir. Kendi için değil cemiyet için yaşadığını hemen her vesile ile ortaya koymaya çalışan Âkif, *Safahat*'ta meramını anlatabilmeyi şiar edinmiştir. Âkif'in ifade tercihleri, onun okurun dimağında dipdiri bir hatip edasıyla yer edinmesini sağlar. Henüz *Safahat*'ın girişinde eserindeki hünerin samimiyet olduğuna vurgu yaparak “Aczimin giryesidir bence bütün âsârım” diyen Âkif, sanatına payanda olan acz temelinde maddi manevi bütün noksanların meydana getirdiği ıstırapı ve sığınma ihtiyacını dile getirir. Dile getirilen acziyet, şaire dua kapılarını açmaktadır. Hakikatin ferahlık veren enginliği Âkif'in kısıtlı olan cismani âlemden sıyrılmaya vesile olmaktadır. Âkif, dünyanın kayıtlarından uzaklaşabilmek için lâhûtî âlemin kapılarını yoklar. Bu yazının amacı, Âkif'in *Safahat*'ında lâhûtî söylemin izlerini ortaya koymaktır. Şunu belirtmek gerekir ki Âkif'teki lâhûtî izler, sadece lâhût veya nâsût ibarelerinin geçtiği şiirlerde bulunmaz. Ancak biz bu yazıda sadece bu ibarelere yer verilmiş şiirler üzerinden bir okuma yapacağız. Nitekim Âkif'teki dinî lirizm geniş bir çalışmanın meyvesi olabilecek genişliğe sahiptir.

1. Lâhût ve Nâsût

Lâhût ve nâsût, daha çok tasavvufî terimler olarak dikkat çekse de başta felsefe olmak üzere diğer bazı disiplinlerin de çalışma sahasına girmektedir. Lâhût, *Kamus-ı Türkî*'de, “uluhiyet, ruhaniyet, rabbaniyet” âlem-i lâhût “ruhaniler âlemi, âlem-i manevi” lâhûtî ise “lâhûtîyete, uluhiyete ve âlem-i ruhaniyete mensup ve müteallik” şeklinde tanımlanmaktadır. (Şemseddin Sami, 1318, s. 1235-1236) Aynı sözlükte nâsût, insanlık, insanîyet, insanlar ve insanlara müteallik şeyler, âlem-i nâsût ise insanlar âlemi, âlem-i zahiri şeklinde karşılanmaktadır. (1318, s. 1448) *TDV İslam Ansiklopedisi*'nde lâhût maddesine yer verilmemiş ve nâsût ile yetinilmiştir. Söz konusu maddede nâsût, lâhûtla birlikte açıklanmıştır: “Hallâc-ı Mansûr insanın beşerî (maddî) yönünü Süryânîce nâsût, ilâhî (mânevî) yönünü de lâhût kelimeleriyle ifade etmiş, bu iki terim daha sonra çeşitli sûfiler tarafından kullanılmıştır.” (Uludağ, 2006, s. 431) Türkçe Sözlükte ise lâhût, kutsal ve Tanrı âlemi olmak üzere iki farklı şekilde karşılanmıştır. (Türkçe Sözlük, 2011, s. 1571) Lâhût ifadesine göre çok daha az kullanılan nâsût ise bu sözlükte yer almamaktadır. Gerek lâhût gerekse nâsût kavramının felsefî açıdan geniş bir tartışma zeminine sahip olduğu bilinmektedir. Nitekim *Ceride-i Sûfiyye* mecmuasında felsefe başlığı altında *Lâhût ve Nâsût* başlıklı bir makale tefrikası neşredilmiş ve bundan önce aynı başlıkla imzasız bir yazı da yayımlanmıştır. Adı geçen yazıda her iki kavram şöyle açıklanır: “...Bütün mevcudat, mükevvenat deryâ-yı lâhût olan âlem-i ruhtan deryâ-yı ceberut olan âlem-i kalbe ve alâmerâtibihim âlem-i melekûta ve bu minval üzere hafâya-yı bî-nihayenin cilâ bulduğu makam-ı nâsûta gelmektedir.” (1911, s. 2) *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*'nde âlem-i lâhût ve âlem-i nâsût hem avalim-i erbaa hem de avalim-i seb'a içerisinde sayılmıştır. (Cebecioğlu, 1997, s. 68-69) Aynı sözlükte lâhût, zıttı olan nâsûtu da içerecek şekilde şöyle tanımlanır: “İlâhî âleme, lâhût âlemi denir. Arapça'da lâhût kelimesi ulûhiyyet anlamına gelir. Lâhût, cisimlere sirâyet etmiş diriliktir. Her şeyde, bu açıdan bir ruh vardır. Lâhût'un mukabili nâsuttur.” (Cebecioğlu, 1997, s. 392) Görüldüğü üzere lâhût, eşyanın özündeki manayı da içine alacak bir genişlikte tanımlanmıştır.

Temel anlamıyla lâhût, beşerî zaaf ve noksanların zıddıdır. Lâhût, Allah'a işaret ettiği için insanın bekâ arzusunun yansımaları ve bu yönüyle Allah'a yakın olabilme isteğinin tezahürüdür. Bir bakıma lâhût, fani ve her bakımdan sınırlı insanın Yaratıcı ile kendi arasında yaptığı kıyasın neticesinde ulaştığı erişilmezlik anlayışıdır. Bu itibarla lâhûtî âlem sırların, yüce manaların ve mükemmelliğin mekânıdır. Genellikle mistik bir coşkuyu beraberinde getiren lâhûtî âlem, insanoğlunun İlahî kudret karşısındaki aczinin, hayretinin ve huzur bulma isteğinin tecessümüdür. Nitekim zaaflarıyla başa çıkma mücadelesinde Yaratıcının sonsuz gücü karşısında mağlup olan insanın tefekkür sahası lâhûtî âleme çıkmaktadır. Bu bir bakıma arınmanın ve iç huzura kavuşmanın da göstergesidir. Öte yandan ibadetlerin, dinî sembollerin ve alametlerin lâhûtî âleme işaret etme bakımından güçlü bir

potansiyelleri vardır. Bu manada dekorun lâhûtî âlemi hatıra getirme potansiyelini dikkate almak gerekir. Tayılga'nın aktardığı üzere “Camilerde gölgenin kontrollü kullanımının, kullanıcının psikolojik ve ruhsal durumuna da bağlı olarak mekânsal algısını etkilediği, uhrevi duygularını pekiştirdiğini söylemek mümkündür.” (2021, s. 62) Yahya Kemal'in *Süleymaniye'de Bayram Sabah'ı* Âkif'in *Mezarlık*'ı hatta Abdülhak Hâmid'in *Makber*'i bu anlayışla okunabilir.

2. Safahat'ta Lâhût'un Yankısı

Çoğu zaman şiirlerinde yaşadığı toplumun hastalıklarını tedavi için reçeteler sunan bir tabip gibi davranan Âkif'in duygu yönü de oldukça güçlüdür. Âkif'in şiirini jurnale benzeten ve bu yönüyle *Safahat*'ın yer yer kronik bir manzara kazandığını ifade eden Sezai Karakoç (1987, s. 41) ne kadar haklıysa Âkif'in şiirlerindeki müzikaliteden bahisle onun bazı şiirlerinin birer beste olarak da eser sayılabileceğini belirten Mithat Cemal de (1990, s. 292) o derece haklıdır. Nitekim nazmında hakikatın keskin gerçekliğini haykıran Âkif, okurlarının sadece aklını değil kalp ve ruhunu da tatmin etmeyi ihmal etmez. Cemiyetin sadece dünyevi dertleriyle değil manevi cephesiyle de yakından alakadar olan Âkif'in kimi şiirlerinde mistik bir ahengin muhatabını zaman ve zeminden azade etmek istediği bir heybet göze çarpar. Bu lâhûtî heybeti hissettirmek için kimi zaman bir camiye kimi zamansa bir mezarlığı tercih eden şair, bazense doğrudan doğruya Yaratıcıya yönelir. Bu tercih ve yönelmelerde şair ötelere sesleniyor gibidir. “Akif'e göre insan aklı, Allah'ı bilme konusunda sınırlı ve yetersizdir. Allah, mahiyeti itibarıyla her türlü ilim ve idrakin ötesinde yer alır. Ne var ki insanoğlunun engin hayal gücü, âlemlerin genişliği ile yetinmiyormuşçasına lâhut âlemine yükselmeye çalışır.” (Aydın, 1983, s. 4) *Safahat*'ın neşrinden sonra *Tanin* gazetesinde eserin okuyuculara duyurulduğu yazıda Âkif'in şiir lisansı açıklanırken lâhûtî özelliğe de dikkat çekilmiştir: “*Safahat*'ı takip eden şiirlerin bazan ulvi, lâhuti, bazan debdebesiz, gürültüsüz, mütevazî sahâif-i fikriye ve hayat-ı hakikiye sahnelerinden müteşekkil olan manzumelerin sadegî-i beyanı, tenevvü-ü mevzûatı, üryânî-i hissiyatı bedâyi-perverân-ı edebi teshir eder.” (akt. Turinay, 2023, s. 339) Âkif'in şiirlerindeki lâhûtî esintilerin yoğunluğu hiç şüphe yok ki onun dinî hassasiyetiyle de ilişkilidir. Nitekim kendisiyle yapılan bir mülakatta din ve dili mukaddes kabul eden Âkif'in şu ifadeleri konumuzu izah etmektedir: “Din, bütün kudsi duyguları, düşünceleri insana telkin eder. Bu duyguların, düşüncelerin mümkün olduğu kadar vasıta-i tebliği olan da dildir.” (Düzdağ, 1989, s. 34) Âkif'in dinî husustaki hassasiyetini teyit eden Eşref Edib'in şu sözleri manidardır: “Onun müsamaha etmediği yalnız bir şey vardı: O da dini idi. Büyük şairin gazabına uğramak isteyenler, onun şahsına değil, onun eserlerine değil, onun dinine taarruz etmeli idi. O vakit onun aklı, fikri yerinden oynar, artık zabt ü rabtı müşkil bir arslan gibi hasmına saldırmaktan hiç çekinmezdi. (1938, s. 252) Bu tespit, Âkif'teki lâhûtî terennümlerin kültürel bir estetikmin ya da popülist bir yaklaşımın eseri olmadığını, aksine kökü derinde, sağlam ve işlenmiş bir imanın sonucu olduğunu ortaya koymaktadır.

Safahat'ta nazara çarpan ilk lâhûtî âlem terennümü *Fatih Camii* şiirindedir. Fatih Camii'nin manevi havasını soluyan şair, mabedin mimari estetiğini lâhûtî havayla mezceder. “Millî şairimiz, çocukluğunun en güzel dönemlerini ve öğrenim hayatının ilk yıllarını bu camide yaşamıştır. Hem şahsi hatıraları, hem de medeniyetimiz içindeki yerini yüksek bir bilinçle kavramış olması, Âkife, Fatih Camiini girizgâh yaptırmıştır.” (Akkanat, 2010, s. 79) Ancak, manzumenin ilk kısmında Âkif'in çocukluğu değil caminin bünyede meydana getirdiği mukaddes ürperti vardır. Devrin tutunacak bir yeri yokken Fatih Camii devirleri aşip gelen bir ikrar abidesidir. (Öztürkmen, 1990, s. 26). Fatih Camii, bu manzumede müşahhas ve canlı bir varlık olarak karşımıza çıkar:

Yatarken yerde ilhâdıyla haşr olmuş sefil efkâr,

Yarıp edvârı yükselmiş bu müdhiş heykel-i ikrar.

Siyeh–reng-i dalâlet bir bulut şeklinde maziler,

Civarından kaçır, bulmaksızın bir lâhza istikrar;

Ziyâ–rîz-i hakikat bir seher tavrında müstakbel,

Gelir fevkinden, eyler sermedî binlerce nûrîsâr.

Derâgûş etmek ister nâzenîn-i bezm-i lâhûtu:

Kol açmış her menârı sanki bir ümmîd-i cür'etkâr!

O revzenler, nazarlardan nihan didara müstağrak

Birer gözdür ki sıyrılmış önünden perde-i esrar. (Ersoy, 2023, s. 353)

Midhat Cemal Kuntay, *Fatih Camii* şiirini değerlendirirken Âkif'in özgün tarafına vurgu yapar. Ona göre türlü benzetmelerle muhayyilede bir tasavvur meydana getirmek şairler için kolaydır. "Fakat minareyi "lâhût bezmlerinin nâzenîni kucaklamak isteyen cüretkâr bir ümmîd" gibi bir şey'-i mücerred arasında felsefe-nümâ-yı mehasin bir cihet-i camia bulmak için, kuvve-i hayalîyenin anâsır-ı azîmesinden olan "tecrîd" ve "teşmil" ve sanayi-i nefisenin vicdanı demek istediğim "zevk-i edeb ve muhâkeme" kuvvetlerine Mehmed Âkif gibi ifrat ile mâlik olmak lazımdır." (akt. Abdulkadiroğlu, 1991, s. 28) Görülüyor ki Âkif, mimari alakanın uyandırdığı akislerin tesiri gibi kolay dâhil olunabilecek bir âlemden daha başka bir sahada icraat yapmaktadır. Caminin derâgûş etmek isteyen, kol açan teşekkülleri buna işaret etmektedir.

Lâhûtî âlemi çağrıştıran ve bu fikri canlı tutan en etkili yol ruhani âlemden geçer. Nitekim cismin ve dolayısıyla noksanların kaydından kurtulmak, imgesel bir enginlik sağlamak için uygun şartları hâizdir. Âkif, ibadet edenlerin yalnız olmadığını ve onların başka bir âlemin sakinleriyle aynı anlam dünyasını paylaştıklarını ifade etmek noktasında camiye bir ruh halkası ile örer:

Bu kudsî mabedin üstünde tâban fevc fevc ervâh,

Bu ulvî kubbenin altında cûşan mevc mevc envâr.

Tecessüd eylemiş güyâ ki subhun rûh-u mahmuru;

Semadan yahut inmiş hâke, Sînâ-reng olup dîdâr! (Ersoy, 2023, s. 353)

Yukarıdaki dizeler, *Kendi Gök Kubbemiz* şairini akıllara getirir. 1908 yılında *Sırât-ı Müstakim* mecmuasında yayımlandıktan sonra *Safahat'ta* neşredilen *Fatih Camii*, bir bakıma Yahya Kemal'in *Süleymaniye'de Bayram Sabahı*'nın öncüsüdür. Yahya Kemal, Süleymaniye Camii'nin manevi atmosferini verirken tıpkı Âkif gibi çağların ötesinden günümüze yol bulan ruhani bir koridordan yararlanmıştı:

Bir geliş var!.. Ne mübârek, ne garîb âlem bu!..

Hava boydan boya binlerce hayâletle dolu...

Her ufuktan bu geliş eski seferlerdendir;

O seferlerle açılmış nice yerlerdendir.

Bu sükûnette karışıkça karanlıkla ışık

Yürüyor, durmadan, insan ve hayâlet karışık;

Kimi gökten, kimi yerden üşüşüp her kapıya,

Giriyor birbiri ardınca ilâhî yapıya (Beyatlı, 1974, s. 9-10)

Âkif'in Fatih Camii'ni ruhların akın akın toplanma merkezi yapması gibi Yahya Kemal de Süleymaniye'nin kubbesini ruhlar âleminin seyrüseferi hâline getirir. Bir farkla ki Âkif, bir enkazın üstünde yükselen Fatih Camii'ni kurtuluşun simgesi gibi yüceltirken Yahya Kemal, şanlı zaferleri hatıra getiren Süleymaniye Camii'ni hasret duygularıyla anar.

Âkif'in *Tevhid yahut Feryad* adlı şiirinde ise nâsûtta lâhût derecesine yükselmek isteyen insanın acizliğini itiraf etmesine şahit oluruz. Şiirde farklı kutuplarda yer alan lâhût ile nâsûtun insanın Rabbini bulma arayışına nasıl etki ettiği gözler önüne serilir. Şair, zıtlıktan yararlanarak dile getirdiği mücadeleyi, sorumluluğunun ağır olduğu düşüncesini merkeze alarak olgunlaştırır. Aşağıdaki dizelerde lâhût, maddi kayıtlardan azade olma, dünyevi ağırlıklardan ve dolayısıyla nefsin isteklerinden arınma yoluyla Allah'a yönelme manasını ifade etmektedir:

Yâ Rab o ne dehşettir, İlâhî o ne heybet!

Pervâzına yetmez gibi pehnâ-yı avalim,

Gâhî seni bulsam diye âvâre hayalim

Bir şevk ile lâhûta kadar yükseleyim der.

Lâkin nasıl olsun ki bu mirâca muzaffer?

Nâsût muhitinde henüz çalkalanırken,

Bir dest-i tecebbür dayanıp göğsüne birden;

Hüsrânla iner öyle sefil, öyle muhakkar:

Hâlâ o sükûtun küreden tozları kalkar! (Ersoy, 2023, s. 360)

Tevhid yahut Feryad, Âkif'in dilinin iyiden iyiye sivrildiği bir şiidir. Âkif'in şahsiyeti, iman hususundaki hassasiyeti ve amel noktasındaki titizliği bilinmezse onun kaleminden çıktığına inanılmayacak kadar uçlarda seyreden manzume, şairin tıpkı tasavvufta olduğu gibi naz veya hayret makamında olduğu düşüncesini uyandırır:

Yâ Rab, bu yüreklerdeki ses dinmeyecek mi?

Senden daha bir emr-i sükûn inmeyecek mi?

Her an ediyorsun bizi makhûr-i celâlin,

Kurban olayım nerde senin, nerde cemâlin?

Sendense eğer çektiğimiz bunca devâhî,

Kimden kime feryad edelim söyle İlâhî!

(...)

Dünyayı yakıp yıkmaya bir seyf-i teaddi,

Emrinle mi yâ Rab, ediyor böyle tesaddî?

Zâlimlere kahrın o kadar verdi ki meydan:

“Yok âdil-i mutlak” diyecek ye's ile vicdan! (Ersoy, 2023, s. 362)

Tevhid yahut Feryad şiiri üzerine naz makamı merkezinde geniş bir değerlendirme yapan Ali Cançelik, şu sonuca varır: “Şiirde kelimelerin sınırlarına giren konularla giriş yapmıştır. Cenâb-ı Allah'ın uluhiyetinin, zuhurunun sınırlarına dair yorumlar ileri süren şair, nâsût muhitinde bulunan bir insan olarak bunlara aklının ermeyeceğini ve bir erenin de bulunamayacağını ifade eder.” (2021, s. 189) Buradan hareketle şunu söylemek mümkündür: Nâsûtun sınırları dâhilinde çözülemeyenler, Âkif gibi dirayetli şahsiyetleri lâhûtun sınırlarına çeker. Nâsût muhitinin istimdat çılgınlığının yankısı lâhûtta karşılık bulur. Bu, aynı zamanda bir tür arınmadır. Yoksa “Çok cüretkâr bir eda ile söylenen iman bağlamında tehlikeli bölgelerinde dolaşan “Tevhid yahut Feryad” şiirine ve benzeri celalli mısralarına bakarak Âkif'i dinde yenilikçi (reformcu) saymak, haddini aştığını söylemek, haksızlık olur. Bu tavrını samimiyete bağlamak gerekir.” (Toparlı vd., 2022, s. 83) Gerçekten de Âkif'teki samimiyet, onun şiirinin kalıcı olmasının anahtarı gibidir. Nitekim Âkif'i anlamının yolu da samimi olmaktan geçmektedir. (Timur, 2021, s. 282)

Mezarlık şiiri, Âkif'in lâhûtî âlemin havasını en yoğun hissettirdiği şiirlerden biridir. Âkif bu şiirinde adeta mezarlıktan lâhûtî âleme bir yol bulur. “Mezarlık, ölüm karşısında mütehayyir ve aciz kalan insana soluk aldırma teşebbüsüdür. Bunun için lâhûtî atmosferi devreye sokan şair, okurun ölüme dair olumsuz düşüncelerini ortadan kaldırmayı gaye edinir. Daima hayatla iç içe olan ve ölüm gerçeğine karşı bir kavrayış geliştirmek durumunda olan insan için *Mezarlık* şiiri adeta manevî bir reçetedir.” (Tuğluk, 2020, s. 266) Şiirde mezar taşlarının hatırlatıcı olarak işlev kazandığı görülmektedir. Her bir mezar taşı lâhûtî bir şiirden izler taşımaktadır. Bu, elbette ahiret hayatına açık bir göndermedir:

Ey şebistân, ey adem, ey perde perde kibriyâ,

Sendedir ümmîdler: Senden doğar fecr-i beka.

Her hacir-pâren okur bin şi'r-i lâhûtî-edâ;

Her neşîden ruhu eyler sermediyyet âşinâ.

Ey semavî hâk, benden bin selâm olsun sana. (Ersoy, 2023, s. 381)

Aynı şiirde bir mezarın başında Kur'an okunması da yine lâhût ifadesiyle aktarılır. Kur'an-ı Kerim için kullanılan *beste-i lâhût*, "O (Allah) ölümü ve hayatı yaratandır" mealindeki âyet-i kerimeyi tarif etmek için kullanılmıştır. Şair, mezarlığın atmosferini okunmakta olan Kur'an-ı Kerim'in ahengiyle birleştirerek beste-i lâhût manasını ikmâl etmektedir. Nitekim mezarlık, insanın maddi kimliğinden bir nebze olsun soyutlanabilme fırsatı bulduğu bir mekân olarak dikkat çeker:

Fakat bu beste-i lâhût nerden aksediyor,

Ki "Ellezi halâka'l-mevte ve'l-hayate.." diyor?"

Nedir samîm-i sükûnette böyle bir feryâd?

Neşide Hâlik'im, amma kim eyliyor inşâd, (Ersoy, 2023, s. 382)

Safahat'ın içe dönük yönü en fazla şiirlerinden olan *Hasbihal*'de şairin kendisiyle samimi bir konuşması vardır. Cismani âlemin darlığından bunalan şair, hayal yoluyla lâhûtî âleme teveccüh eder. Bu sahne, uzaya kadar genişleyen bir hudutsuzluk içindedir. Şair âlemleri aşarak lâhûta yükselir. Aşağıda vecd hâlinde olan şairin motivasyonunu hissetmek mümkündür:

Ey bülbül-ü ter-zebân-ı irfan,

Dem-beste nevalarınla vicdan.

Hem-safvet-i rûh olan o âvâz

Oldukça harîm-i canda dem-sâz,

Pâmâlim olur bütün avâlim;

Lâhûta kadar çıkar hayalim.

Eşvâkıma dar gelir de eb'âd,

Eyler fikrim fezalar icad! (Ersoy, 2023, s. 388)

Merhum İbrahim Bey, bir portre şiiri olduğu kadar, Âkif'in vefasını ve tahassürünü de yansıtan, şairin en hisli manzumelerinden biridir. İbrahim Bey, onu şaire hatırlatan tabiat unsurlarıyla birlikte hatırlanır ve bunlar manevi bir atmosfer içinde zikredilir. Merhumun mezarı, uhrevi âlemin habercisidir:

Bütün bu sâha-i hadrâ, bu nev-demîde çemen

Yeşil bir örtünün altında bir amîk mezar!

Sımâh-ı canıma bin uhrevî sada geliyor

Neşideler okuyorken gusûn-i terde hezâr. (Ersoy, 2023, s. 395)

Dostundan ayrı kalmasına hüznlenen şair, onları ayıran nedeni yani ölümü "perde" şeklinde estetize eder:

Sen ey semalar işrâk eden ziyâ-yı ezel,

Bu hâkdânı bıraktın peyinde zulmet-zâr!

Gerildi bir ebedî perde beynimizde, senin

Açıldı pîş-i celâlinde âlem-i didâr. (Ersoy, 2023, s. 395)

İbrahim Bey'in vefatı, şiire mekânın değişimi olarak yansımıştır. Bir tarafta henüz nâsûtun sınırlarında gezinen şair, diğer tarafta ise dünyevi kayıtlardan azade bir âlemin kapıları kendisine açılan İbrahim Bey görünür. Şair, merhum dostunu farklı âlemlerde seyahat ettirir ve dünyada çekilen sıkıntıların dineceği asıl yerin ahiret yurdu olduğuna dair inancını ortaya koyar:

Cihan cihan dolaşırsın feza-yı lâhûtı,

Nasıl ki yâd-ı hazinin gezer diyar diyar!

Hayat varsa senin sermedi hayatındır,
Azâp yoksa, bu fânî hayat-ı velveledâr.

Sükûnu nerde bulur âh kalb-i mehcûrum?

Derûn-u sinede bin herc ü merc-i dâim var! (Ersoy, 2023, s. 396)

Âkif, İbrahim Bey'in vefat ederek dünyadan alakasının kesilmesini aşağıda görüldüğü üzere güzel bir nedene bağlar:

Amaline dar gelince nâsût,

İkbâline sîne açtı lâhût. (Ersoy, 2023, s. 398)

Yukarıdaki mısralarda ahiret inancının estetik bir tezahürü görülmektedir. Dünyanın insan için sıkıntı ve darlık yeri olduğuna dair dinî referanslar bu beyitte hülâsa edilmiştir.

Âkif'in *Ezanlar* adlı şiiri lâhûtî terennümün kuvvetli biçimde hissedildiği metinlerden biridir. Bu şiirde güçlü bir müzikaliteye sahip olan ezan sesinin meydana getirdiği manevi atmosfere işaret edilir. Ezan sesi, "lâhûtî sadâ" ve "gülbank-i Hak" şeklinde nitelendirilir. Ezan sesi, esrâr-ı kudretin bütün azametiyle yeryüzüne tecellisidir adeta:

Zaman geçmez ki yüz binlerce kalbin vecd-i sekrânı

Zeminden yükselip, göklerde vahdetzâr-ı Yezdan'ı

Ararken, dehşet-âkîn etmesin bir sayha vicdanı.

Ne lâhûtî sadâ "Allâhu ekber" sarsıyor canı...

Bu bir gülbank-i Hak'tır, çok mudur inletse ekvânı?

Bu lâhûtî sadâ çıktıkça cûşa-cûş olup yerden,

İner esrâr-ı kudret kibriyâ tavrıyla göklerden.

Bütün âheng-i hilkat yâd ederken Hakk'ı ezberden,

Vicahî feyz alır artık o nûru'n-nûr-u ezherden:

Hüveydâ şimdi canandır seherden, şâm-ı esmerden! (Ersoy, 2023, s. 428)

Mezarlık ve *Merhum İbrahim Bey* şiirlerinin anlam dünyasına dâhil edilebilecek şiirlerden biri olan *Bir Mersiye*'de Âkif, yine ölüm hakikatinden hareketle ahirete yani âlem-i lâhûta yönelir. Çok sevdiği Hilmi Bey hakkında yazdığı manzumede şair, dostunu kaybetmenin üzüntüsünü dile getirirken aynı zamanda Hilmi Bey'in ebedi âleme göç etmesini yüceltir. Onun vefatını nâsûta tenezzül etmeyip lâhûta dönmek olarak nitelendiren Âkif, *Mezarlık* manzumesinde ölüm ve ötesine atfettiği anlamları *Bir Mersiye*'de daha da müşahhas hâle getirir:

Nihayet oldu nazardan nihân o nûr-u mübîn,

Peyinde kaldı ufuklarda bir hayal-i defin!

Zeval, o emr-i tabîî kemâle derpeydir:

Fezada yükselen encüm olur ufûle karin;

Fakat bu necm-i emel sanki berk-ı hatif idi,

Ki birden etti gurûbuyla ufku leyl-âkîn.

Tenezzül etmedi nâsûta, döndü lâhûta;

Kemine pây-e-iclâli oldu illiyyîn.

Hayal-i yâd-ı hazinimde, ruhu bâlâ-gerd,

Vücûdu bister-i makberde iğtirâb-güzîn... (Ersoy, 2023, s. 433)

Tematik açıdan tıpkı *Mezarlık* şiiri gibi ölüm dairesine dâhil olan *Ahret Yolu* şiiri ise baştan sona bir cenaze merasimini gözler önüne serer. Âkif'in diğer pek çok şiiri gibi burada da bir hikâye söz konusudur. İç kapısında bir tabutun bulunduğu basık bir evde imamın duaya durduğu, mahalle halkının da ona âmin diye mukabele ettiği görülür. Tezkiyeden sonra evde bağırıp ağlaşan kadınlar, sarışın küçük bir kız kadraja girer. Nihayet tabutun musallaya doğru yolculuğu başlar. Musalla, sade bir taş değil, gözyaşının donmuş hâli, ahiretin dünyadaki elçisi ve ders-i ibrettir:

Musalla: Müncemid bir mevcidi reşk-i yetimânın;

Musalla: Ahıdır, berceste mâtem-zâr-ı dünyanın;

Musalla: Minber-i tebliğidir dünyada ukbânın;

Musalla: Ders-i ibrettir durur pîşinde irfanın. (Ersoy, 2023, s. 466)

Mezarlık şiirinde olduğu gibi *Ahret Yolu*'nda da ölüme dair olumlu mekânsal bellekle karşılaşırız. Musalla taşıdığı güçlü mesaj nedeniyle vaaz makamı olan minbere benzetilmiştir. Musalla, nâsût ile lâhût arasındaki mesajın taşıyıcısı konumundadır:

Bu minberden iner nâsûta en müdhiş hakikatler,

Bu yerden yükselir lâhûta en hâlis kanâatler.

Civarından geçer zulmette bî-pâyan hayaletler:

Kefen-ber-düş geçmişler, kalan üryân sefaletler! (Ersoy, 2023, s. 466)

Şehitler de Âkif'in tasavvur ettiği lâhûtî âlemin genişliğinde kendilerine yer bulurlar. Kur'an-ı Kerim'de şehitler için mealen "Allah yolunda öldürülenler için "ölüler" demeyin. Hayır, onlar diridirler, fakat siz bilemezsiniz." buyurulmaktadır. (Bakara, 2/154) Dolayısıyla şehitlik, nâsûtan lâhûta geçişin mümtaz bir mertebesidir. Âkif de bu geçişi yükselmek olarak görür:

Siz, ey başındaki destarı etmeyip de feda,

Onunla âlem-i lâhûta yükselen şühedâ!

Ne mutlu sizlere: Dünyada çok ölüm gördüm;

Tahattur etmiyorum böyle kahraman bir ölüm. (Ersoy, 2023, s. 633)

Âkif'in *Gece* adlı manzumesinde sermest olmuş bir şairin terennümlerine şahit oluruz. Millî şair, Mısır'a kesin gidişinden önce *Sebilürreşad* mecmuasında yayımlanan bu manzumede yer yer bir derviş edasıyla dikkat çekmektedir. Onun kimi şiirlerinde isyan noktasına gelen feveran, *Gece*'de güçlü bir kavuşma isteğinin yakarışlarına dönüşür. Şiirde Âkif'in kendisiyle hesaplaşmasına da tanık olunur. Bu minvalde, Allah'a kavuşmanın arzusu hem âfâki ne de enfüsi âlemin önüne geçer. Öyle ki lâhûtî şarabın vahyi her zerreye nüfuz eder. *Mezarlık* şiirinde beste-i lâhût diye adlandırılan Kur'an-ı Kerim, bu manzumede lâhûtî şarabın vahyi şeklinde ifade edilir:

Ömürler geçti, sen yoksun, gel ey bir tanecik Mabûd,

Gel ey bir tanecik gâib, gel ey bir tanecik mevcûd!

Ya sıyrılsın şu vahdet-gâhı vahşet-zâr eden hicran,

Ya bir nefhanla serpilsin bu hâsir kalbe itmînan.

Hayır, imânla, itmînanla dinmez ruhumun ye'si:

Ne âfâk isterim sensiz, ne enfüs, tamtakır hepsi!

Senin Mecnûn'unum, bir sensin ancak taptığım Leylâ;

Ezelden sunduğun şehlâ-nigâhın mestiyim hâlâ!

Gel ey sâkî-i bâki, gel Elest'in yâdı şâd olsun:

Yarım peymâne sun, bir cür'a sun, tek aynı meyden sun!

O lâhûtî şarabın vahyi her zerremden inlerken,

Bütün âheng-i hilkat bir zaman dinsin enînimden.

Gel ey dünyaların Mevlâ'sı, ey Leylâ-yı vicdânım,

Senin yâd olduğum sînende olsun, varsa, pâyânım! (Ersoy, 2023, s. 887)

Fevziye Abdullah Tansel, *Gece* manzumesini Âkif'in dinî-lirik şiirlerinin en coşkunkları arasında sayar. (1991, s. 156) Gerçekten de manzumede vecd hâlinde olan bir Âkif vardır. Özellikle Leyla ile Mecnun imgesinden hareketle oluşturduğu aşk ikliminde Yaratıcıya yönelen şair, ona kavuşma isteğini güçlü bir şekilde ortaya koyar. Âkif'i bu denli motive eden ise hiç şüphesiz vahyin gücüdür. Lâhûtî şarap buna işaret eder.

Âkif'in Peygamber Efendimizin dünyaya teşriflerini konu aldığı tek bentten oluşan *Mevlid-i Nebi* şiirinde, Peygamber Efendimizin doğduğu gece lâhûtî sıfatıyla betimlenmiştir. Lâhûtî gecenin ruhaniyeti, "sermedi" sıfatıyla pekiştirilmiştir:

Ne lâhûtî geceymişsin ki teksin sermediyyette;

Meşîmenden doğan ferdaya hayranım, ne ferdadır!

Işık namıyla vicdanlarda ondan başka birşey yok;

O bir sönsün, hayat artık müebbed leyl-i yeldâdır.

Perişan sözlerimden bıkma, hoş gör yâ Resûlallah,

Kulun şeydâdır amma, açtığı vadide şeydâdır! (Ersoy, 2023, s. 893)

Sadece *Mevlid-i Nebi*'de değil, *Pek Hazin Bir Mevlid Gecesi*, *Necid Çöllerinden Medineye* gibi şiirlerde de Peygamber Efendimize duyduğu muhabbeti mısralara döken Âkif, yukarıdaki dizelerde onun doğuşunun kâinata meydana getirdiği köklü değişimi konu alır. O, aynı zamanda hayatın aydınlığıdır. Onsuz bir yaşam ve mutluluk düşünülemez. Tüm bunları sağlayan bir doğum elbette sıradan değildir ve lâhûtî sıfatına layıktır.

Sonuç

Âkif'in *Safahat*'ı toplumsal hassasiyet içerdiği kadar, şairin iç âleminin ve vecdinin yansımalarını da ihtiva etmektedir. Samimiyet ve gerçeklik vurgusunun eserin tamamına yayıldığı bir kitapta, hissiyatın da başarılı bir şekilde işlenmiş olması dikkat çekicidir. Bu minvalde lâhûtî âlemin izlerini *Safahat*'ta açık bir şekilde görmek mümkündür. Kimi zaman bir vecd hâlinde şairin manevi cephesini bizlere sunan bu izler kimi zaman da kayıtlardan azade olmak isteyen şair için bir sığınma alanına işaret etmektedir. Şiirlerde lâhûtî terennümlerin yoğunlaştığı kısımlarda birtakım renk ve ışık oyunlarının da etkisiyle uhrevi bir havanın hâkimiyeti sezilmektedir. Bazı şiirlerde lâhûtun, zıttı olan nâsûtle birlikte kullanıldığı da görülmektedir. Ruhî bakımdan yükselmek isteyen insanın beden hapsinden kurtulması anlamında yararlanan tezat, şiirlere derinlik katmaktadır. Âkif'in şiirlerindeki lâhûtî terennümler çalışmamızda incelediğimiz örneklerle sınırlı değildir. Onun birçok şiirinde lâhût ibaresi kullanılmaksızın bu havanın yansıtıldığı rahatlıkla görülebilir. Bu itibarla onun şiirlerindeki uhrevi söylemin başka çalışmalara da konu olabilecek genişlikte olduğunu belirtmek gerekir.

Kaynakça

- Abdulkadiroğlu A. ve Abdulkadiroğlu, N. (1991). *Mehmed Âkif Ersoy hakkında yazılanlar (Sırat-ı Müstakîm ve Sebîülü'r-Reşad mecmualarında çıkan makaleler)*. Mehmet Akif Ersoy Fikir ve Sanat Vakfı Yayınları.
- Akkanat, C. (2010). Mehmet Âkif'in çocukluk arkadaşı olarak Fatih Camii. *Vefatının 73. Yılında Mehmet Âkif Ersoy Bilgi Şöleni: 4 Mehmet Âkif Edebiyat ve Düşünce*. [Yayımlayan, D. Mehmet Doğan] Türkiye Yazarlar Birliği Yayınları.
- Aydın, M. S. (1983). Mehmet Akif'in İslam'a bakışı. *Diyanet Dergisi*. 19 (4), 3-12.
- Beyatlı, Y.K. (1974). *Kendi gök kubbemiz*. İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları.
- Cançelik, A. (2021). Naz makamında bir şair: Mehmet Âkif Ersoy. *Sırat-ı Müstakim/Sebîülreşad Dergisi ve Mehmet Âkif Ersoy* (s. 173-191) içinde. [Ed. Ali Kurt] Gölcük Belediyesi Yayınları.

- Cebecioğlu, E. (1997). *Tasavvuf terimleri ve deyimleri sözlüğü*. Ağaç Yayınları.
- Ceride-i Sufiyye*. Lâhût ve Nâsût. (24 Ağustos 1327/6 Eylül 1911). s. 2.
- Düzdağ, M. E. (1989). *Mehmed Âkif hakkında araştırmalar I*. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Ersoy, M. A. (2023). *Cumhuriyetin 100. yılında Mehmet Akif Ersoy şiir külliyyatı: Safahat*. (N. Turinay Haz.). TBMM Yayınları.
- Eşref Edib (1938). *Mehmed Akif hayatı, eserleri ve 70 muharririn yazıları*. Marifet Basımevi. <https://kuran.diyadin.gov.tr/tefsir/Bakara-suresi/161/154-ayet-tefsiri> adresinden 15.12.2024 tarihinde alınmıştır.
- Karakoç, S. (1987). *Mehmed Âkif*. Diriliş Yayınları.
- Kuntay, M. C. (1990). *Mehmet Akif*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Öztürkmen, N. M. (1990). *M. Âkif Ersoy ve dünyası*. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Safa, P. (1976). *Yazarlar, sanatçılar, meşhurlar*. Ötüken Yayınevi.
- Şemseddin Sami (1318). *Kamus-ı Türki*, C. 2. İkdâm Matbaası.
- Tansel, F.A. (1991). *Mehmed Akif Ersoy (hayatı ve eserleri)*. Mehmet Akif Ersoy Fikir ve Sanat Vakfı Yayınları.
- Tayılga, G. (2021). *Mekânsal algı unsurlarının günümüz cami mimarisi örneğinde geleneksel camiler üzerinden incelenmesi: İstanbul camileri*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Kocaeli Üniversitesi.
- Timur, K. (2021). İstiklal Marşını anma programları çerçevesinde inandıklarını yaşayan samimi insan Âkif. *Sırat-ı Müstakim/Sebilürreşad Dergisi ve Mehmet Âkif Ersoy*. (s. 271-283) içinde. [Ed. Ali Kurt] Gölcük Belediyesi Yayınları.
- Toparlı, R., Karataş, T. ve Yasak, İ. (2022). *Mehmet Akif kitabı*. Sivas Belediyesi Yayınları.
- Tuğluk, A. (2020). Makber ve mezarlık şiirlerinde ölüm ve ötesi. *Uluslararası Dil Edebiyat ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 261-276.
- Türkçe Sözlük, (Haz. Şükrü H^luk Akalın vd.) Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Uludağ, S. (2006). Nasut. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. (C. 32, ss. 431-432). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Sorumlu Yazar / Corresponding Author: Doç. Dr. Abdulahkim TUĞLUK

Çatışma Beyanı / Conflict Statement: Yazar bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkisinin bulunmadığını, herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan etmiştir.

Etik Beyanı / Ethical Statement: Yazar bu makalede "Etik Kurul İzni"ne gerek olmadığını beyan etmiştir.

Destek ve Teşekkür / Support and Thanks: Yazar bu çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmadığını beyan etmiştir.

Yayımlanan makalede araştırma ve yayın etiğine riayet edilmiş; COPE (Committee on Publication Ethics)'nin editör ve yazarlar için yayımlanmış olduğu uluslararası standartlar dikkate alınmıştır.